

УДК 821.163.41.09'06:7.038.6
DOI: 10.30970/sls.2017.66.2079

ВУК СТЕФАНОВИЧ КАРАДЖИЧ У ТВОРЧОСТІ САВИ ДАМ'ЯНОВА

Алла ТАТАРЕНКО

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра слов'янської філології ім. професора Іларіона Свенціцького
e-mail: kafsllov@gmail.com*

Стаття присвячена висвітленню особливостей літературознавчої та художньої інтерпретації образу Вука Стефановича Караджича у історико-літературних розвідках, літературно-критичних есе та романі “Ітика Єрополітика@ВУК” (2014) відомого сербського постмодерніста Сави Дам'янова, а також у збірці “Найчервоніше Бан” (2016). У художніх творах цього письменника Караджич з'являється спочатку як епізодичний герой, а в романі “Ітика Єрополітика@ВУК” посідає домінуючу позицію. Аналіз цього роману дозволяє зробити висновок, що Вук Караджич і Сава Дам'янов є частинами комплексного образу ВУКА, а вихід у світ “Найчервоніше Бана” підтверджує амбітну інтенцію постмодерністського літератора – продемонструвати докорінно нове трактування традиції.

Ключові слова: Вук Стефановича Караджич, Сава Дам'янов, постмодернізм, традиція.

Визначний культурний діяч, реформатор сербської літературної мови, видатний фольклорист, історіограф Вук Стефанович Караджич (1787–1864) є постаттю, званою далеко за межами рідної країни. Його багатогранна діяльність продовжує привертати до себе увагу славистів різних народів і сфер гуманітарного знання. Вітчизняні дослідники особливо цікавляться його фольклористичною спадщиною, розглядаючи творчість Караджича у зв'язку з перекладацькою і народознавчою діяльністю українських класиків. Творчість Вука не оминають увагою ні історики, ні мовознавці, ні літературознавці, що свідчить про надзвичайно багату бібліографію “вукознавства” як напряму розвитку одразу кількох царин гуманітаристики. Одностайно схвальна оцінка реформаторської діяльності Караджича та наслідків, до яких вона призвела, домінувала в славистиці впродовж ста років, і лише в останні десятиліття ХХ–на початку ХХІ ст. була піддана ревізії. Серед розвідок, які переосмислюють значення Вукової реформи, варто згадати “За і проти Вука” Меші Селімовича (“*Za i protiv Vuka*”, 1967), “Мова та суспільна історія” (“*Jezik i društvena istorija*”, 2002) Мирослава Йовановича, автора хрестоматії “Проти Вука” (“*Protiv Vuka*”, 2003).

Особливе місце Вук Стефанович Караджич посідає у творчості сучасного сербського прозаїка та літературознавця Сави Дам'янова. Ця стаття присвячена актуальній для літературознавства, досі не вивченій вукознавцями проблемі – висвітленню особливостей літературознавчої та художньої інтерпретації образу Вука Стефановича Караджича в історико-літературних розвідках, літературно-критичних есе та романі “Ітика Єрополітика@ВУК” (2014) відомого сербського постмодерніста.

Сава Дам'янов – письменник, історик літератури, літературний критик, відомий у наукових колах як визначний дослідник доуківської і не-вуківської лінії розвитку сербського письменства, зокрема творчості Джордже Марковича Кодера та інших літераторів, які не належали до послідовників Вука Караджича. Читацька публіка знає Дам'янова як одного з найпослідовніших сербських постмодерністів, постмодерністи ж (принаймні, досі) не цікавилися Вуком. Як свідчить історія Вукового Віча (серб. Вуков Сабор) – маніфестації, яка традиційно відбувається у Тршичі, рідному селі Караджича, Вук спочатку був символом національної, сербської духовності, після Другої світової війни став символом, який мав згуртувати довкола себе робітників, селян та трудову інтелігенцію, а на початку 80-х років ХХ ст. Вук-символ втратив свій класовий характер і повернувся до національних витоків, щоб послужити формуванню яскраво вираженої сербської ідентичності. Вук Караджич був для багатьох поколінь і залишається символом народної традиції, а така традиція головно не цікавила постмодерністів. Для них Вук не міг бути викликом, оскільки вони шукали особливих, відмінних від загальноприйнятих шляхів у літературі. Тож не дивно, що молодий історик літератури Сава Дам'янов обрав вивчення менш відомих постатей сербської літератури, почав досліджувати творчість письменників, які пішли не шляхом Вука, а своїм власним, продовжив традиції літераторів, які були забуті, коли перемиг напрям Вука. Тому назви літературознавчих праць Дам'янова сформульовані як своєрідні запрошення до дискусії з Вуковою спадщиною (наприклад, “Відакович, сучасніший від Вука”), самі ж розвідки цього літературознавця демонструють переконання, що, крім переможного Вука Стефановича Караджича (настільки відомого, що для ідентифікації достатнім є саме ім'я – Вук), існують також інші, не менш цікаві для вивчення особистості. У тексті “Караджич Стефанович Вук: мовчання, привид, гук ...” С. Дам'янов висловлює своє ставлення до догматичних позицій сербського літературознавства, основу якого становлять праці “вукоманів” і “вукофілів” (Дам'янов, 2008а). Згадуючи спроби переоцінити роль Вукової реформи (праці М. Селімовича, М. Йовановича), Дам'янов закликає до по-справжньому нового прочитання традиції, чим і сам займається протягом багатьох років. “Настав час нарешті зрозуміти, що проблематизація ключових міфів БУДЬ-ЯКОЇ культури чи історії не передбачає її розвінчання або знецінення, навпаки – оті справді великі культури постійно перебувають у стані вивчення, переоцінки і переосмислення власних конститутивних феноменів. Такі процеси повинні сміливіше розпочинатися і в нас, бо наша традиція загалом є винятково поліфонічною” (Дам'янов, 2008а, с.59). З полемічним запалом Дам'янов називає сербістику головним винуватцем “сьогоднішнього впертого існування вуківської міфології”:

“Як би в іншому випадку було можливо, що й на початку ХХІ століття, в еру інтернету та гіпертексту, ім'я та творчість Караджича завжди й усюди (у шкільних програмах усіх рівнів, на славистичних симпозиумах, в так званих наукових працях) сприймають з найбільшою шанобливістю, майже сакрально, як справжнє табу, а рідкісні обґрунтовані сумніви щодо нього вважаються несерйозними, некомпетентними, в кращому випадку молодечими – але такими, які, однак, важко вибачити! – гріхами і помилками?!” (Дам'янов, 2008а, с.58).

Бодай тимчасове мовчання “вукофілів” дало би, на думку Сави Дам'янова, шанс, щоб “розійшлася імла, став прозорішим замулений потік апофеозів і був освітлений міфічний привид, схований за стереотипом ВУК”, бо “той стереотип, той майже сакральний

пароль *Стефанович Караджич Вук* закриває собою те, що є вартісним і продуктивним, і в той же час – відмінним і Інакшим...” (Дам’янов, 2008а, с.63).

Заголовок цього тексту (в оригіналі “Stefanović Karadžić Vuk: bauk, huk, muk...”) виглядає як типове для постмодерніста Сави Дам’янова іронічне жонглювання словами. Але якщо слова після двокрапки розставити в інакшому порядку, то їх можна прочитати як шлях розвитку рецепції Вукової творчості: *huk* – гук, звук сурми, возвелчення, *muk* – німотне мовчання, по суті, забуття, яке виражається через занепад живого зацікавлення Вуком, який став “іконою” та “іконкою” сербістики, і як результат *Vuk-bauk* – Вук-привид. “Привид вукоманії, вукофілії та вукології, яка живить його перманентними апофеозами, вже десятиріччями блукає Сербією та всіма тими просторами, для яких є цікавою сербська культура” (Дам’янов, 2008а, с.57) – цей початок тексту про Вука нагадує іронічну інтерпретацією маніфесту Маркса та Енгельса.

Іронія, з якою письменник і науковець Сава Дам’янов упродовж усього свого творчого шляху ставився до усталених авторитетів (літературних та ідеологічних), неминуче мала торкнутися й одного з найбільших авторитетів сербської культури. Тому особливий інтерес становить несподіване в цьому контексті звернення знаного постмодерніста до образу Вука Караджича у романі “Ітика Єрополітика@ВУК”.

Роман Сави Дам’янова був виданий у ювілейний для Вука рік – 2014, саме тоді у Сербії відзначали 200 років з часу виходу першої книжки Караджича “Маленький слов’яносербський пісенник простого народу” (“Мала престонародна славено-сербська піснарица”) і 150-річчя смерті сербського реформатора. У романі є текстуальні орієнтири, які вказують на його зв’язок з цими датами, а підзаголовок твору Дам’янова є недвозначною аллюзією – “маленький слов’яносербський роман простого народу” (“malí prostonarodni slavenoserbski roman”). Крім того, збережено Вукову присвяту “благородній пані новосадській Марії Станіславевич”. Однак, згідно з поетикою постмодерністського роману, а саме таким є роман Сави Дам’янова, ці “повтори” у новому контексті набувають інакшого звучання. При цьому автор скеровує увагу читача не на постмодерністські поетикальні орієнтири, а на відомий принцип Вука Караджича – “те саме, але інакше”, проводячи паралель між відомим збирачем народних пісень і постмодерністами як його (несподіваними) послідовниками.

Цей принцип використовується в романі дослівно (відома фраза Караджича багато разів трапляється в тексті, щоправда, в різних варіаціях), але передовсім поетикальним. Як Вук Стефанович Караджич “від своїх переказувачів отримував лише аморфний матеріал, який згодом сам стилізував” (Матицки, 2015, с.155), так і Сава Дам’янов у романі “Ітика Єрополітика” “переказує”, хоч трошки інакше, і власні твори, і відомі історії з життя визначних письменників та історичних діячів. Не випадково ім’я автора (Сава@Damjanov) і назва твору (“Итика Јерополитика@VUK”) пишуться з використанням символа @, який в електронних адресах розділяє ID та домен. На авторському рівні таким доменом є прізвище Дам’янов, що сигналізує метатекстуальні наміри письменника і включення до роману фрагментів з різних його творів, а на рівні тексту таким доменом є ВУК – Вук Караджич як один із головних героїв твору, ВУК як ліричний герой і *alter ego* автора, Вук (сербський Вовк) як архетип, символ, тотем. Домен ВУК включає не тільки цих Вуків-Вовків, а й інших носіїв цього імені – історичних і вигаданих, яким відведено однаково важливе місце у романі Дам’янова.

Літературні критики, аналізуючи цей останній романний твір класика сербського постмодернізму, вважають, що головною дійовою особою “Ітики Єрополітика” є Історія, яка багато разів з’являється на сторінках роману, Історія, яка постійно втручається

в життя сербів, не даючи їм спокою. Вук Стефанович Караджич займався історіографією, а Сава Дам'янов у автобіографічній довідці “Бог Самотності” занотував таке: “Сьогодні він сподівається завершити, найпізніше у 2000 році, тритомний роман “Історія сербського народу від початків до 1999 року”, написання якого розпочинає восени 1997 року” (Damjanov, 1997, s.123). Замість цього тритомного роману, Дам'янов написав три книжки, в яких Історія часами витісняє чисто літературні ігри, характерні для його ранніх книжок: “Історія як апокриф” (“Istorija kao apokrif”, 2008), “Порнолітургія архієпископа Сави” (“Porno-liturgija arhiepiskopa Save”, 2010), “Ітика Єрополітика@ВУК” (“Итика Јерополитика@VUK”, 2014). І все ж невід’ємною частиною історії сербів, їхньої долі залишається у цих творах література. Історія сербської літератури, по суті, є історією сербського народу – настільки вона важлива для формування національної ідентичності, для розвитку духовної сутності сербів, для їх ставлення до світу і до себе самих. Тому Історія сербської літератури також є головною дійовою особою роману Дам'янова.

Тема історії сербської літератури як твору, який визначає шляхи її рецепції, супроводжує Дам'янова протягом усього його творчого шляху: полемічний текст про “Історію сербської літератури” Йована Деретича вийшов за тридцять років до роману про ВУКА, в 1984 р., він є своєрідним прологом до літературознавчої праці Дам'янова “Нове прочитання традиції” (Дам'янов, 2002, с.9–25).

Приватна історія сербської літератури, представлена автором у романі “Ітика Єрополітика@ВУК” – починаючи від усної народної творчості та династії Неманичів і завершуючи авангардизмом і літературою ХХІ ст. – містить зразки різних жанрів та дискурсів, але всі вони поєднуються “голосом” імпліцитного наратора, іменем ВУКА. Література – це Мистецтво Мови (Дам'янов нагадує читачам про це важливе визначення¹), тому можна також сказати, що головною дійовою особою цієї книжки є Мова.

Історія, Історія літератури, Мова вказують на близькість авторових пріоритетів і пріоритетів Вука Стефановича Караджича. За свідченням письменника, “Ітика Єрополітика” – це і його власна інтимна історія². Книжка є дуже особистою, бо письменник вживається в образ ВУКА, а це означає – і у Вука Стефановича Караджича також.

Сава Дам'янов, борець проти пустопорожньої, заскорублої міфологізації Вука, “оживив” його, з’явившись у своєму романі як ВУК (отже, і як Вук!). Про таку ідентифікацію (і накладання образів) свідчить присвята, яка передує цьому “маленькому слов’яносербському роману для простого народу”. У ній письменник звертається до Марії Станіславевич, як це свого часу зробив автор “слов’яносербського пісенника”, парафразуючи її (те саме, тільки інакше, ПО-СВОЄМУ). Слов’яносербський пісенник для простого народу був *першою* книжкою Вука. Представивши “слов’яносербський роман для простого народу” як свою *останню* книжку, Сава Дам'янов створив своєрідне коло.

Роман “Ітика Єрополітика@ВУК” обрамлений документальними свідченнями про Вука Стефановича Караджича. Натомість, справжня історія ВУКА починається з перших сторінок “Ітики Єрополітики” – після Прологу, Вступу та Інтерлюдії. У главі I (“Істина@Вічний календар”) читач знаходить таблиці, за якими вираховується дата Великодня, для чого використовуються літери і цифри. Це свято, дата якого змінюється, на відміну від Різдва, свята Христового народження. Сербська культура має особливе свято – день Вукового Віча, яке відбувається у неділю і пов’язане з 21 вересня, рождеством

¹ “Я наполягаю на понятті ‘мистецтво мови’, що є старим теоретичним визначенням літератури”, – заявляє С. Дам'янов (Damjanov, 2015).

² “...Цей роман виражає оте архетипно-вовче, що є в мені, і я міг би сказати (парафразуючи одного з найближсучіших світових романістів!): ВУК – ЦЕ Я!” (Damjanov, 2015).

Богородиці. Помістивши на місце першої глави “Ітики Єрополітики” пасхалії, перша з яких включає рік смерті Вука (1864), а друга (й остання) – рік проведення першого Вукового Віча (1933), письменник створює можливість прочитання його твору під кутом зору своєрідного Воскресіння Вука як ВУКА – у новому образі й подобі.

Роман “Ітика Єрополітика” обрамлений текстами-документами, які утворюють три наративні обручі: на початку твору це три свідчення сучасників Вука Караджича, а в кінці – три літературно-історичних документи: фрагмент про Вука з “Короткої історії сербської літератури” та дві бібліографічні нотатки про Вука і про автора роману, Саву Дам’янова. Інтерес автора роману до Вука Караджича також утворює три кола: це історико-літературний аналіз творчості Вука Стефановича Караджича, постмодерністська гра з образом Вука і створення ВУКА. Сава Дам’янов ніби замикає одне з кіл своєї літературної творчості, яке починається його романом-лабіринтом “Дослідження досконалості” (Дам’янов, 1983). ВУК – також роман-лабіринт, в якому досконалість представлена гравюрами з “Ітики Єрополітики” – своєрідного Словника чеснот. На відміну від першого роману С. Дам’янова, роман про Вука не має мапи читання. Є лише Зміст – перелік гравюр з “Ітики Єрополітики” та назви глав, які їм відповідають. Увійшовши до романного лабіринту, читач може вирушити будь-яким із цих коридорів. Цей вхід утворюють ПРОЛОГ, ВСТУП та ІНТЕРЛЮДІЯ – три “історичні” розділи, які розповідають про смерть, поховання та перенесення праху Вука Стефановича Караджича – про кінець Вука Караджича-людини і народження Вука-легенди. Тільки після того, як його (двічі) поховали (про що свідчать листи), Вук Караджич починає своє життя як герой *слов’яносербського роману для простого народу*. Пройшовши через символічний чин Воскресіння, на що вказує глава I (“Істина@Вічний календар”), Вук народжується як ВУК: глава II “Віра@Початок” та глава III “Страх@Народження” розповідають про це в спосіб, характерний для першого роману Дам’янова. Оповідь про (нове) народження Вука супроводжує – в особливий поетикальний спосіб – оповідь про творчий шлях самого автора цієї книжки: від “Дослідження досконалості”, дух і текст якої Сава Дам’янов прикликає у перших главах, до “Історії як апокрифа” (остання, XXIII глава “ПРИКРАШАННЯ@ XXI століття” містить текст “Футбольна кар’єра Вука Стефановича Караджича”, запозичений з того “роману-трагедії або, по-простому, непристойних оповідань” (“повністю, без скорочень, доповнень та коментарів” (Дам’янов, 2014, с.255). У “серединних” главах роману знаходимо фрагменти з інших книжок С. Дам’янова або їх “переспіви” та “варіації” – сербський письменник поводить з ними як “вуківець”, згідно з принципом “Те саме, але інакше”. Власне, це гасло за своєю суттю є постмодерністським – коли всі історії розказані, змінюється лише спосіб їх оповідання: *те саме* може бути *інакшим*. Дам’янов, автор “Шедевриків” (Дам’янов, 2005), не цурається ні казки, ні байки як жанрів. Це ще одна риса, яка є спільною для Вука Караджича – реформатора сербської мови і, відповідно, літератури, та послідовного майстра постмодерністського експерименту Сави Дам’янова. Вона не єдина, і це дає підстави відзначити поєднання в образі ВУКА Вука Караджича (як героя роману) та Сави Дам’янова (як його автора).

Хоча в рік Вукового ювілею цей роман прочитаний переважно як роман про Вука Караджича, його автор в інтерв’ю часто наголошував на приватному, автобіографічному вимірі свого твору (“таємний щоденник мого Єства, отже, водночас і особиста онтологічна сповідь” (Дам’янов, 2015). Постає питання: чому для такої оповіді, яка передбачає певну ідентифікацію з головним персонажем³, письменник обирає саме

³ У романі, щоправда, є й автор-коментатор.

ВУКА, ім'я якого неминуче (особливо у поєднанні з підзаголовком роману) викликає асоціацію з Вуком Стефановичем Караджичем? Повернемося до “таємного зв'язку” між “заклятим і проклятим постмодерністом” Савою Дам'яновим і славним сербським реформатором (пишучи про роман-лабіринт мимоволі дослуховуємося до його логіки пересування). Це пароль “Те саме, але інакше” як код ідентичності. Спільним для них є (інакший) інтерес до історії, мови, літературної критики, усної народної творчості у різних формах⁴, а також використання живої народної мови. Для Сави Дам'янова характерні мовні експерименти. У ранніх творах він виступав як сміливий грайливий мовотворець, створюючи численні грайливі (?), часто двозначні слова, вливаючи у нудні поняття нове вино веселих, найчастіше скабресних значень. З іншого боку, мова для нього завжди була таємничим світом. Майже кожну зі своїх книжок (в тому числі свій перший роман) Дам'янов завершував варіацією власного гімну Мові та Світу:

* В кінці залишається Сон, α
світло Мови, β
Форми, γ
золотий і м'який пісок δ
що кружляє десь у Глибинах ε
Кружляє**
(Дам'янов, 1983, с.46).

В кінці залишається Сон,
Світло Мови,
Форми,
Тихий кохливий Голос,
Що десь із Глибин
Повість свою розкаже..... (Damjanov, 1997, s.5).

*Te same, ale inakше*⁵.

Сава Дам'янов використовує різноманітні дискурси, реєстр яких є надзвичайно широким, а Міодраг Матицкі у огляді його найновішого роману нагадає про те, що існують *мови* Вука⁶. У лексиконі сербського постмодерніста ніколи не бракувало простонародних слів, які Вук включив до свого Словника, а Вукова збірка еротичних народних пісень “Червоний Бан” (“*Crven Ban*”) може вважатися поетикальною родичкою не лише прози Дам'янова, а й деяких його віршів (наприклад, “Био једном један цар”).

У ставленні до слів Дам'янов завжди проявляв велику творчу свободу. Слова у нього не знають меж дискурсу, стилю, жанру, що відповідає постмодерністській ідеї нівелювання меж. Можна сказати, що постмодерністи здійснили своєрідну мовну революцію, увівши обценну лексику до своїх творів як елемент гри з дискурсами і певною мірою позбавили їх смаку забороненого плоду. У “Ттиці” читач зауважить, що автор не використовує свої багаті знання найпопулярніших “архетипних слів”. Майже не чути голосу

⁴ У заголовку збірки С. Дам'янова “Повісті різні: ліричні, епічні, а найбільше невимовні” присутній “вуківський” поділ (тільки йдеться не про пісні, а про повісті).

⁵ “Знову те саме, але інакше” – назва однієї з літературно-критичних статей С. Дам'янова (Damjanov, 1987).

⁶ У главі “Словник” він [С. Дам'янов] веде діалог з вершинним твором Вука, який утвердив одну з Вукових сербських мов, мову Словника, яка відрізняється від мови німецько-сербського Словника, який Вук уклав з допомогою Копітара, як і від сербської мови, якою він переклав Новий заповіт (Матицки, 2015, с.155).

раніше всюдисущого образу самого Сави Дам'янова, він зливається з ВУКОМ, в якому – всі Вуки цього твору: крилатий Вук, Вук Ісакович і передовсім Вук Стефанович Караджич.

У “маленькому слов'яносербському романі для простого народу”, який починається і закінчується “чужою мовою” (мовою документів, газетних повідомлень, лексиконів та академічної історії літератури) присутні приклади дискурсу Сави Дам'янова з різних періодів його творчості: це і грайливо-еротична мова “веселої літератури”, і метафізично забарвлена мова “Дослідження досконалості” “Перетворень”, “Ліліт”, і народна мова Вука, і загадкова, на межі невимовного, мова поезії Джордже Марковича Кодера, творчість якого наблизив до сербських читачів саме історик літератури Сава Дам'янов.

Письменника Кодера зустрічаємо також у романі про ВУКА. У “Ітиці” він з'являється як своєрідний двійник Вука Караджича. Обидвоє записували жіночий фольклор: пісенник 1814 р. містить жіночі пісні, а Джордже Маркович вивчав таємну мову жінок, мову замовлянь. Цих героїв роману (і сербських письменників) єднає мова.

Своєрідним містком між трьома образами (третім образом є сам письменник!) можна вважати порівняльний портрет Вука і Кодера. У цьому фрагменті читач впізнає посмертне слово Кодеру, яке у драмі С. Дам'янова виголошує Лаза Костич (Damjanov, 1997). У романі ця промова стосується також Вука, а в її інтертекстуальному полі опинилося оповідання Х.Л. Борхеса про Шекспіра, улюбленця Лази Костича, “Everything and Nothing”. У післямові до збірки Дам'янова “Повісті різні”, до якої входить ця драма, сербська дослідниця Татяна Росич пише про бажання Сави Дам'янова бути водночас Усіма і Ніким, бути Одисеєм (Rosić, 1997). “Порнолітургія архієпископа Сави”, яка вийшла без імені автора на обкладинці, засвідчила успішну реалізацію Дам'яновим проекту “Одісей/Ніхто”. Письменник став текстом, його ім'я вже не було необхідною умовою для визначення авторства – для цього вистачило впізнаваного авторського стилю.

Читаючи постмодерну книжку про ВУКА, можна довідатися дещо нове і про Вука Караджича, образ якого з'являється у дзеркалі тексту. З точки зору сучасного читача, Вук теж певною мірою був постмодерністом: замість написання оригінальних творів, він більшу частину часу присвятив записуванню чужих, укладанню словників, перекладу.

“ТЕ САМЕ, АЛЕ ІНАКШЕ” – це один з двох вуківських принципів, які Сава Дам'янов використовує по-своєму в романі про ВУКА. Другий (чи перший) – “ПИШИ ТАК, ЯК ГОВОРИШ, ЧИТАЙ ТАК, ЯК НАПИСАНО”. Неважко зауважити своєрідний діалог, який провадить з Вуком автор роману, і цей діалог починається з вибору заголовка і графіки. “Итика Јерополитика” – це сербізований заголовок книжки “Ethica hieroglyphica”, що дуже далеко від реалізації фонетичного принципу “Читай так, як написано”. Вже у заголовку роману й імені автора використано два письма, які паралельно вживаються у сербській мові – кирилиця та латинка. Як читати ІНАКШЕ, АЛЕ ТЕ САМЕ? Як читати @? Як “ег”, як “равлик”, як “вуха”, як “і”? Як читати *курсив* і **напівжирний шрифт**, фрагменти, надруковані великими літерами? Чи по-різному вимовляти слова ВУК і Вук? Вуківський фонетичний принцип у тексті роману неодноразово проблематизується⁷.

Наприкінці роману вміщені два документи, які належать до “вуківської” частини історії літератури – біографічна нотатка про (людину) Вука Стефановича Караджича з “Лексикону письменників Югославії” та фрагмент з “Короткої історії сербської літератури” Йована Деретича, присвячений творчості літератора. Як переконується читач, “Вуківську” частину неможливо вирізати з “Історії сербської літератури” так, щоб

⁷ Один з прикладів знаходимо у главі IV, назва якої містить слово “Labris”. Це слово своїм звучанням нагадує грецьке слово “лабиринт”, через цю фонетичну подібність його пов'язують з Кносським лабиринтом та Мінотавром.

при цьому не “зачепити” ще якогось письменника – тому Сава Дам’янов вніс у книжку про Вука фрагмент про Матея Ненадовича. З цього фрагменту довідуємося, що при написанні “Мемуарів” Ненадович керувався вказівками Вука *писати так, як він говорить*. Герой роману Дам’янова Вук Караджич не помер у момент своєї смерті, він залишився у творах – і власних, і в текстах Матея Ненадовича, і в текстах Бранка Радичевича. У словах, які продовжують жити, у вічному пошуку досконалості. Це могло би бути відповіддю на питання, яке мучило Вука – героя роману, коли він думав про майбутнє.

Створивши роман про ВУКА, Сава Дам’янов використав постмодерністський принцип “i–i”, показав Літературу як єдність минулого і сучасного, як суму надбань послідовників вуківського напрямку і тих, хто пішов власним шляхом, як Джордже Маркович Кодер. Серед тих, хто обрав не вуківський шлях, а “солодкий стиль” Мілована Відаковича, Дам’янов згадує Мілоша Црнянського, Мілорада Павича і самого себе. Відповідь Сави Дам’янова на питання “За чи проти Вука”, яку він дає в романі “Гтика Єрополітика” – ВУК. ВУК як символ сербської літератури у всіх її проявах і русі вперед. ВУК як *alter ego* його ліричного героя і самого автора.

Ще один крок в оживленні образу Вука Сава Дам’янов робить у збірці “Найчервоніший Бан”, яка має підзаголовок “Особливі пісні та пісеньки-вистрибеньки” (“Особите прјесме и поскочице”)⁸ і на обкладинці якої стоїть ім’я Вука Стефановича Караджича як автора. З “Передмови Упорядника”, який підписується “академік, проф. д-р Курціус Піцофіліус” (це ім’я трапляється в ранніх творах С. Дам’янова), читач довідується про типову для постмодерністської літератури *історію знайденого рукопису*. Таким рукописом виявляються еротичні пісні з архіву Вука Караджича, які не увійшли до п’ятого тому “Народних пісень з неопублікованих рукописів Вука Стефановича Караджича”, виданого у 1974 р., і належать до тої частини Вукової спадщини, що і збірка “Червоний Бан”, видана 1978 р. За свідченням упорядника, дорогоцінний зшиток був знайдений ним у Бонні. “Проф. Курціус Піцофіліус” обґрунтовує у передмові структуру збірки, а також вміщення власної віршованої післямови, додаючи до відомих філологічних імен і бібліографічних фактів велику домішку фантазії й автофікції. Упорядник не згадує імені Сави Дам’янова, натомість, воно проступає як інтерліньяж вже у першій частині “Найчервонішого Бана”. “Introduction, тобто по-слов’яносербському ІНТРОДАКШН” містить пісні, які впізнає читач збірки С. Дам’янова – збирача еротичних сторінок сербської літератури ХУІІІ – початку ХІХ ст. (Дам’янов, 2005). Відомий сербський постмодерніст, як і Вук Караджич, займався збиранням і публікацією пісень попередніх епох, тільки предметом його зацікавлення були грайливі пісні з пісенників довуківської (слов’яносербської) епохи. У “Найчервонішому Бані”, на відміну від антології Сави Дам’янова, не вказані джерела, з яких взято пісні – цього разу вони стають народними творами з рукопису Вука. Друга частина (“Index цитатності, або по-сербському: МАГІСТРАЛЬНИЙ СО(м)НЕТ”) є великою (авто)цитатою – всі вірші і фотографії взяті з “Історії як апокрифа” Сави Дам’янова. Тут “невидимий” автор “Найчервонішого Бана” з’являється на фотографіях, але його прізвище зникає з тексту – згадуваний у оригіналі *Проф. Дам’янов і д-р Сава* (“Палець в око”) (Дам’янов, 2008b, с.174) перетворюється на *Вука Караджича і Стефановича* (Караціћ Стефановић, 2016, с.59). Віршована еротична казка, яка спостерігається у різних творах С. Дам’янова (“Био једном један цар”) у “Найчервонішому Бані” з’являється двічі – у скороченому й повному варіанті, у другій та третій частині (“Вступ до Епілогу, або ж по-простонародному *summary*”). Завершальну частину “фольклорної”

⁸ На титульній сторінці заголовком є “Особливі пісні та пісеньки-вистрибеньки II”, а підзаголовком – “Найчервоніший Бан”. У бібліографічному описі це “ОСОБЛИВІ ПІСНІ ТА ПІСЕНЬКИ-ВИСТРИБЕНЬКИ. Найчервоніший Бан 2”, упорядником яких є Вук Стефанович Караджич (Караціћ Стефановић, 2016).

збірки відкриває пісня, в якій читач впізнає фрагмент хіта рок-групи “Riblja Čorba”, а також тексти зі збірок Сави Дам'янова різних років (Damjanov, 1994; Дам'янов, 2010 та ін.). На особливу увагу в контексті нашого дослідження заслуговує факт, що у вірші про царя та його синів знову відбувається метаморфоза: замість прізвища Дам'янов з'являється прізвище Караджич⁹. Там, де колись було “А Дам'янов як Дам'янов” (Damjanov, 1994, s.94) читаємо “А Караджич як Дам'янов” та “А Дам'янов як Караджич” (Карацїћ Стефановић, 2016, с.88–89). Сенс цієї зміни артикулюється в останніх рядках вірша: “Вук Караджич – д-р Дам'янов// Дурень з тим самим іменням” (Карацїћ Стефановић, 2016, с.89). Коли “упорядник” збірки Курціус Піцофіліус вказує у передмові на своє авторство післямови (додатково позначене в тексті), а в ній читач впізнає класичний текст Сави Дам'янова, який він включав до кількох своїх книг, це не залишає сумнівів в ідентичності цих двох авторів. Поетичні тексти збірки вказують не лише на авторську роль Дам'янова, а й на його головну інтенцію, яка має експліцитний прояв у текстуальних перетвореннях: Дам'янов і Караджич стають одним цілим. Вук Караджич цілком несподівано (але документально підтверджено) стає автором-упорядником збірки творів Сави Дам'янова. У каталогізації Національної бібліотеки Сербії “Особливі пісні” зафіксовані як збірка, упорядкована Вуком Стефановичем Караджичем, а на сайтах книгарень “Найчервоніший Бан” фігурує як книжка Вука Стефановича Караджича.

Творчість Сави Дам'янова, що складається як з історико-літературних розвідок, так і з художніх творів, є надзвичайно цікавим прикладом постмодерністського ставлення до традиції. У своїх літературознавчих працях сербський постмодерніст засуджує традиційне, не позначене новаторством трактування творчості Вука Стефановича Караджича. Об'єктами своїх наукових досліджень він обирає здебільшого представників альтернативних шляхів розвитку сербського письменства, Вук же з'являється у його статтях зазвичай у контексті полеміки з офіційною філологічною наукою. У художніх творах Дам'янова ХХІ ст. Караджич є спочатку епізодичним героєм, а в романі “Ітика Єрополітика@ВУК” посідає домінуючу позицію – як протагоніст, іменем якого названий твір, співрозмовник автора і в певні моменти – його літературний двійник. Складна гра дзеркал у цьому творі робить Вука Караджича образом, у якому відбиваються інші герої, в тому числі – ВУК як виразник думок і почуттів самого письменника. Якщо аналіз цього роману дає підстави для висновку, що Вук Караджич і Сава Дам'янов є частинами комплексного образу ВУКА, вихід у світ “Найчервонішого Бана” підтверджує амбітну інтенцію постмодерністського літератора – продемонструвати докорінно нове трактування традиції: відмовившись бути послідовником Вука, він стає його попередником – адже Вук Стефанович Караджич виступає тут як упорядник творів Дам'янова. Виводячи Вука з тісних портретних рамок класика, Сава Дам'янов забезпечує йому нове життя у новому (“апокрифному”) прочитанні, у перетворенні на героя “веселої літератури” і постмодерністського карнавалу авторів, героїв та їхніх масок.

Всупереч розумінню постмодернізму як відкидання традиції, в тому числі народної, втіленням якої був Вук Караджич, Сава Дам'янов доводить, що постмодерністське прочитання класичних творів відкриває нові креативні шляхи її розуміння і збагачення.

⁹ “А Damjanov, šta li radi? (Damjanov, 1994, s. 93) vs “А Карацїћ, шта ли ради?” (Карацїћ Стефановић, 2016, с.88).

Список послань

- Дамјанов, С., 1983. *Истраживање савршенства*. Београд: Књижевна омладина Србије.
- Дамјанов, С., 2001. *Глосолалија: изабране и нове приче*. Нови Сад: Orfeus.
- Дамјанов, С., 2005. *Граждански Еротикон: еротске странице српске књижевности XVIII и почетка XIX века*. Нови Сад: Stylos.
- Дамјанов, С., 2008а. *Апокрифна историја српске (пост)модерне: ново читање традиције II*. Београд: Службени гласник.
- Дамјанов, С., 2008б. *Историја као апокриф: роман-лакрдија или ти, по простом, безобразне приче*. Зрењанин: Агора; Нови Сад: Културни Центар Новог Сада.
- Дамјанов, С., 2014. *Итика Јерополитика@VUK: mali prstonarodni slavеносербски роман*. Zrenjanin, Novi Sad: Agora.
- Дамјанов, С., 2002. *Ново читање традиције*. Нови Сад: Дневник.
- Дамјанов, С., 2010. *Порно-литургија архиепископа Саве*. Зрењанин: Агора.
- Дамјанов, С., 2005. *Ремек-делца*. Београд: Плато.
- Караџић Стефановић, В., 2016. *Особите пјесме и поскочице. 2. Најцрвенију Бан*. Нови Сад: Solaris.
- Матицки М., 2015. Јевропоетика Саве Дамјанова (Сава Дамјанов. ИТИКА ЈЕРОПОЛИТИКА & ВУК. Агора, Зрењанин 2014). *Београдски књижевни часопис*, 38, с.155.
- Дамјанов, С., 2015. *Snovi su krv i meso života*. [online] Доступно: <<http://novipolis.rs/intervju/26973/snovi-su-krv-i-meso-zivota.html>> [Дата звернення 15.02.2017]
- Дамјанов, С., 1997. *Povesti različne: lirske, epske, no najviše neizrecive*. Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada.
- Дамјанов, С., 1994. *Pričke*. Beograd: Vreme knjige.
- Rosić, T., 1997. *Priče budne noći*. В: Дамјанов С. *Povesti različne: lirske, epske, no najviše neizrecive*. Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada, s.125–136.

References

- Damjanov, S., 1983. *Research of excellence*. Beograd: Književna omladina Srbije. (In Serbian)
- Damjanov, S., 1987. Again the same, but differently. *Književna kritika*, 1/2, s.16–20. (In Serbian)
- Damjanov, S., 1994. *Pričke*. Beograd: Vreme knjige. (In Serbian)
- Damjanov, S., 1997. *The different stories: lyrical, epic, but most indescribable*. Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada. (In Serbian)
- Damjanov, S., 2001. *Glossolalia: selected and new stories*. Novi Sad: Orfeus. (In Serbian)
- Damjanov, S., 2002. *New reading of the tradition*. Novi Sad: Dnevnik. (In Serbian)
- Damjanov, S., 2005. *Masterpieces*. Beograd: Plato. (In Serbian)
- Damjanov, S., 2005. *Philistine Eroticon: erotic pages of Serbian literature of the XVIII and the beginning of the XIX centuries*. Novi Sad: Stylos. (In Serbian)
- Damjanov, S., 2008a. *The apocryphal history of the Serbian (post) modernist: a new reading of the tradition II*. Beograd: Službeni glasnik. (In Serbian)
- Damjanov, S., 2008b. *History as apocrypha: romance-travestyor, insimplewords, obscenestories*. Zrenjanin: Agora; Novi Sad: Kulturni Centar Novog Sada. (In Serbian)
- Damjanov, S., 2010. *Pornoliturgy of Archbishop Sava*. Zrenjanin: Agora. (In Serbian)
- Damjanov, S., 2014. *ItykaJeropolitika@ a small popular Slavic-Serbian novel*. Zrenjanin, Novi Sad: Agora. (In Serbian)
- Damjanov, S., 2015. *Dreams are the blood and flesh of life*. [online] Available at: <http://novipolis.rs/intervju/26973/snovi-su-krv-i-meso-zivota.html> [Accessed 15.02.2017]

Karadžić Stefanović, V., 2016. *Special songs and songs-jumpers, 2. The Reddest Ban*. Novi Sad: Solaris. (In Serbian)

Maticki, M., 2015. Euro poetics of Sava Damjanov. (Sava Damjanov. ИТИКА JEROPOLITIKA & VUK. Agora, Zrenjanin 2014). *Beogradski književni časopis*, 38, s.155. (In Serbian)

Rosić, T., 1997. Stories of the night without sleep. In: Damjanov S. *Povesti različne: lirske, epske, no najviše neizrecive*. Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada, s.125–136.

VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ IN THE CREATIVE WORKS OF SAVA DAMJANOV

Alla TATARENKO

*Ivan Franko National University in Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000*

*Illarion Svetsitskyi Department of Slavonic Philology
e-mail: kafslv@gmail.com*

Abstract

Background: Life and creative work of the prominent Serbian reformer Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864) keep on attracting attention of the specialists in the philology of the Slavs in different countries and different spheres of humanitarian sciences. The unanimous positive estimation of reformatory activities of Vuk Karadžić and the effects it produced, which dominated in the Slav philology and history for a hundred years, were revised during the last decades of XX century and at the beginning of XXI century. So the presentation of Vuk Karadžić's creative work in the works of postmodern investigators remains actual for close studies.

Purpose: The personality of Vuk Stefanović Karadžić is of special importance and interest in the creative work of a contemporary Serbian writer and literary critic Sava Damjanov. This article treats an actual for literary criticism and not studied so far problem – the peculiarities of critical and artistic interpretation of the image of Vuk Stefanović Karadžić in the articles, essays and the novel “Itika Jeropolitika&VUK” (2014) of a well-known Serbian postmodernist, and also in the book “Najcrveniji Ban” (2016).

Results: The creative work of Sava Damjanov, which includes both historical and literary critical essays and works of art, is a very interesting example of a postmodern interpretation of tradition. In his critical works Serbian postmodernist blames the traditional approach, the habitual and devoid of innovation treatment of the creative work of Vuk Stefanović Karadžić. Vuk usually appears in his articles in the context of controversy with official philology. In the newest Damjanov's works of art Karadžić appears at first incidentally, but in the novel “Itika Jeropolitika&VUK” he has a dominant position of the protagonist, whose name appears in the title, author's interlocutor and – sometimes – his literary double. The analysis of this novel allows the conclusion that Vuk Karadžić and Sava Damjanov are parts of the complex image of VUK, and the publication of “Najcrveniji Ban” proves the ambitious intention of the postmodern writer – to demonstrate entirely new treatment of the tradition. Extracting Vuk from the tight portrait frames, Damjanov provides him with a new life in a new (“apocryphal”) reading, in the postmodern carnival of authors, heroes and their masks. Opposing the understanding of postmodernism as negation of tradition, including folk tradition, the personification of which was Vuk Karadžić, Sava Damjanov proves that the postmodern reading of the traditional literary works opens new creative ways of their understanding and enrichment.

Key words: Vuk Stefanović Karadžić, Sava Damjanov, postmodernism, tradition.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.17
Прийнята до друку 05.10.17